

Prezrti zgodovinski kontekst izročila o kralju Matjažu

————— Marija Klobčar —————

Raznolikost podob kralja Matjaža v slovenskem folklornem izročilu, kontekstov, s katerimi se povezujejo, in njegove vzporednice z izročilom drugih narodov so pomenile močan izziv za folkloristične raziskave: zaradi neskladnosti zgodovinskih dejstev se je uveljavila teza, da je Matija Korvin v vlogi kralja Matjaža nadomestil starejši lik. Prispevek na podlagi najvidnejšega uvodnega verza pesmi o Kralju Matjažu, predvsem pa z analizo prvotnega pomena pridevnika ogrski zgodovinsko osebo predkorvinovskega kralja Matjaža išče v obdobju, ki je za Slovence pomenilo največjo prelomnico, v času Karla Velikega oz. času, ko so Slovenci še ohranjali gospodarsko in družbeno moč in njene simbole, hkrati pa opozori na usodni čas, ki je temu sledil.

.....
KLJUČNE BESEDE: Kralj Matjaž, ljudsko izročilo, Karel Veliki, boji z Avari, Aachen, romanja

The diversity of depictions of King Matthias (Sln. kralj Matjaž) in Slovenian folk tradition, the contexts they are associated with, and the parallels with the traditions of other countries have posed a great challenge to folklore studies: due to disagreement among historical facts, the hypothesis that King Matthias was actually based on an older historical figure has become widely established. Based on the most important introductory line of Slovenian folksongs about King Matthias and, first and foremost, an analysis of different meanings of the term ‘Hungarians’ (Sln. Ogrji, Germ. Ungarn), this article looks for this historical figure in the period predating Matthias Corvinus that represented the greatest watershed for Slovenians—that is, the period of Charlemagne, or the period when the Slovenians still maintained their economic and social power and its symbols—while also drawing attention to the critical period that followed.

.....
KEYWORDS: King Matthias, folk tradition, Charlemagne, battles against the Avars, Aachen, pilgrimages

KRALJ MATJAŽ KOT ENA OD »PODOB IZ SANJ«: SPEČI PRAVIČNI VLADAR, UPANJE V NAJHUJŠI STISKI¹

Leta 1916, v času, ko so se Slovenci borili na frontah kot del avstroogrške vojske, je Ivan Cankar v *Podobah iz sanj* v svet vojne resničnosti in brezizhodnosti priklical podobo kralja Matjaža:

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa Folkloristične in etnološke raziskave slovenske duhovne kulture (P6-0111) in temeljnega raziskovalnega projekta Teža preteklosti. Dediščina večkulturnega območja: primer Kočevske (J6-4612), ki ju sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Na tem svojem jeklenem prestolu je sedel kralj Matjaž, visok in silen. V obraz je bil hudo bled, pod širokimi čeljustmi so se bočili valovi mogočne črne brade; oči so ležale v globokih jamah in so gorele z motnim plamenom; orjaške pesti, nagosto poraščene, so počivale na hrastovi mizi, pripravljene, da se vzdignejo. Tako je sedel kralj Matjaž in tako so sedeli, sloneli in ležali tudi vojščaki njegovih; nobeden se ni ganil, ali nobeden ni spal, kajti vsaka ura bi lahko bila tista, ki je bila oznanjena pred tisoč leti.

V motnem plamenu oči Matjaževih in njegovih vojščakov je bilo napeto pričakovanje. Kakor da se je bil kazalec na uri pomaknil tik do dvanajste in da vsak hip udari kladivo na zvon. Vse pesti, mogočne, so čakale trdo stisnjene, da se razklenejo ter zgrabijo za meč. (Cankar 1916: 288)

Kralj Matjaž, ki je v ljudskih pesmih premagal Turke, svojo Alenčico rešil ujetništva, za nameček pa kot starodavni godec, igrc, z igranjem na gosli iz pekla reševal duše svojih bližnjih, je v Cankarjevih *Podobah iz sanj* zaživel v podobi, kot se je ohranjala na panjskih končnicah in v delu slovenskega pripovednega izročila: speči kralj Matjaž se je v slovenskih povedkah v svoji votlini pod goro, ki je bila na Slovenskem v različnih okoljih, tu in tam razkril naključnemu obiskovalcu, sicer pa živel v zgodbah o svojih junaških dejanjih, predvsem v bojih proti Turkom, včasih tudi proti Bogu, ali pa v zgodbah o rešitvi pred drugimi sovražniki (prim. Kropelj 2014: 245–247). Njegova odmevnost se je opirala na pravična dejanja, s katerimi je branil svoje ljudstvo, in na upanje v rešitev v najtežjih časih, v času Cankarjevega zapisa kot upanje na konec vojne in uresničitev tisočletnih slovenskih sanj.

Ivan Cankar je bil le eden od ustvarjalcev, ki je s tem motivom aktualiziral podobo kralja Matjaža. Da je ta podoba z interpretacijami sooblikovala podobo tega junaka, je konec petdesetih let 20. stoletja opazil že Milko Matičetov: »Škoda le, da nikoli ne vemo, kaj je zraslo med ljudstvom in kaj je pomodroval zraven pisatelj.« (Matičetov 1958b: 107) Univerzalnost te podobe pa je imela svoje ozadje tudi v izročilu: kralj Matjaž je namreč živel v srednji in vzhodni Evropi ter na severnem Balkanu, in sicer v madžarskem, poljskem, slovaškem, češkem, slovenskem, hrvaškem, srbskem, romunskem, ukrajinskem (predvsem rutenskem), avstrijskem in nemškem (predvsem šlezijskem in lužiškem) folklornem izročilu (Kropelj Telban 2019: 36).

Razširjenost tega izročila je bila na Slovenskem deležna tudi izjemne zapisovalske in raziskovalne pozornosti, hkrati pa je imela pomembno identifikacijsko vlogo s političnimi cilji, s katerimi so »slovenski narodni buditelji in voditelji vztrajno hodili buditi Kralja Matjaža« (Jezernik 2019: 72). Tudi navzočnost tega izročila v sodobnosti ohranjajo dejavnosti, oprte na izobraževanje in promocije, med katerimi je prireditelj Gradovi kralja Matjaža (Kropelj 2014: 248–251), hkrati pa se izročilo še vedno naslanja na ustaljene pripovedi: »Danes ljudje, še posebej na Koroškem, radi poudarjajo, da si je ljudstvo izvolilo Kralja Matjaža na Gosposvetem polju, svoj prestol pa je imel na Krnskem gradu.« (Švab 2012: 9; po: Kropelj Telban 2019: 43) Različnost teh spodbud po eni strani narekuje vnovični premislek interpretacij vsebinskih ozadij kralja Matjaža, po drugi strani pa osvetlitev okoliščin, ki tega junaka povezujejo z najpomembnejšimi simboli slovenske zgodovine.

MATIJA KORVIN KOT KRALJ MATJAŽ IN DRUŽBENI KONTEKST SPREJEMANJA ALI ZAVRAČANJA NJEGOVEGA LIKA

Od prve omembe pesmi o kralju Matjažu se Matjaž omenja kot ogrski kralj. Furlanski krajevni zgodovinar Marcantonio Nicoletti, notar v Čedadu, ki je v drugi polovici 16. stoletja pisal o življenju in navadah tolminskih hribovcev, je med drugim omenil, da »pojejo o neizmerni slavi Kristusa in blaženih in prav tako o Matiji, ogrskem kralju, ki mu ni enakega, in o drugih med tem narodom znamenitih možeh v več vrst verzih v svojem jeziku« (Matičeto 1958a: 186). Pomen pesmi »od kralja Mathiaša« je viden tudi v tem, da je bila med prvimi zapisi slovenskih ljudskih pesmi, ki jih je zbral pater Dizma Zakotnik (Vraz 1839: X–XI). Te pesmi niso bile objavljene in tudi rokopisna zbirka z njihovimi zapisi se je izgubila, folklorne pesmi in povedke o kralju Matjažu pa so bile od začetka 19. stoletja naprej deležne velike zapisovalske, kmalu pa tudi raziskovalske pozornosti (več Grafenauer 1951: 9–11).

V tem času so imele zaradi kulturnega nacionalizma pripovedne pesmi posebno veljavo (Klobčar 2022: 384–385), predvsem pesmi o bojih s Turki, iz teh razlogov pa je bila tudi pesem o kralju Matjažu zelo poudarjena. Koroški duhovnik in zapisovalec ljudskega izročila Matija Majar je v tem okviru opažal živost izročila o kralju Matjažu na Koroškem ter z njim že leta 1841 seznanil Stanka Vraza, Vraz pa je to naslednje leto objavil v Kolu I. (Grafenauer 1951: 208). Leta 1843, torej v času, ko je imel Vrazov ilirizem na slovenske intelektualce izredno velik vpliv (Klobčar 2022: 383, 391–394), je Majar to izročilo jasno pripisal Matiji Korvinu: predstavil ga je kot kralja, ki se je s svojo črno vojsko najbolj proslavil v bojih s Turki (Majar 1843: 262), v prevodih slovenskih pesmi v nemščino pa je kralja Matjaža tudi poimenoval König Corvin, kralj Korvin (nav. delo: 263–276). To je bil hkrati čas, ko se Slovenci, ki so živeli pod ogrsko krono, zaradi poznega uveljavljanja madžarščine v vlogi uradnega jezika še niso čutili jezikovno ogrožene.

Razhajanj med biografskimi podatki Matije Korvina in motiviko kralja Matjaža se je zavedal prevajalec slovenskega ljudskega pesemskega izročila Anton Auersperg – Anastasius Grün. Grün je kot razgledani raziskovalec hkrati opozoril na motivno vpetost v evropski prostor, med drugim tudi na izročilo o spečem Frideriku Barbarossi v Kyfhäuserju in Karlu Velikem v salzburškem Unterbergu (Grün 1850: X–XI). Prav Grünovi prevodi slovenskih ljudskih pesmi so seznanili z matjaževskim izročilom madžarsko javnost, ki je od leta 1868 naprej spoznavala slovenske ljudske pesmi in pozneje tudi literarno ustvarjalnost o kralju Matjažu (Barbarič 1988: 4–11). V letu prve predstavitve matjaževskega izročila na Madžarskem pa se je med Slovenci pojavilo vprašanje, kako je Matija Korvin »pri našem narodu v toliko popularnost prišel, da se o njem celo pripoveduje, da je hudiča v pekel zaprl in smrt za več let v žaklju zavezano držal« (Kočevar F. 1868: 164).

Ti pomisleki so se krepili ob razjasnjevanju zgodovinskih dejstev, ki so opredeljevali življenje Matije Korvina: Simon Rutar je zelo jasno poudaril, da se »[n]iti eno dejanje našega Matijaža [...] ne vjema sè značjem in življenjem omenjenega kralja«, saj ga bojevanje s Turki »ni posebno mikalo«, nikoli ni bil v turškem ujetništvu, Turki

mu niso ugrabili nobene od žena, svoje življenje pa je v miru sklenil na Dunaju (Rutar 1879: 149–150). Zavedajoč se, da zgodovinsko jedro v tem izročilu ni jasno, je Rutar v kralju Matjažu videl mitološki lik: »Kralj Matijaž, ki reši svojo nevesto Alenčico iz sovražnikove oblasti, je *solnčni junak* (pomladanje sonce), ki otmě pomlajeno zemljo iz zimskega oterpnenja in hudega mraza« (Rutar 1879: 139).

Z Rutarjevo mitološko interpretacijo, ob kateri prvotna razlaga ni bila pozabljena, z objavami v zbirki *Slovenske narodne pesmi*, kjer so bile pesmi o kralju Matjažu na prvem mestu (SNP I, 1895–1898: 3–34), in s sodobnimi literarnimi in likovnimi upodobitvami se je simbolna vloga njegovega lika krepila: »Kralja Matjaža pozna, rekel bi, vsak Slovenec, ta iz šolskih čitank, kjer se nahajajo narodne pesmi in pripovedke o Matjažu, drugi po Aškerčevi baladi v 'Stari pravdi', tretji vrhutega še po Cankarjevem simbolu v 'Kralju Matjažu in potepuhu Marku' in po novih Aškerčevih 'Junakih', a vsi smo kot otroci znali govoriti: 'Križ-kraž, kralj Matjaž'.« (Ilešič 1907: 255) Sklicevanje na Matijo Korvina je hkrati nasprotovalo interpretaciji Georga Graberja (1936), ki je v slovenskem izročilu o kralju Matjažu prepoznavala nemški vpliv (Grafenauer 1950–1951: 191), zato je tudi predstavitev Karla Velikega v Drabosnjakovih *Bukelcah od Matjaža* zbudila pozornost le kot bukovniški prevod nemškega izvirmika (Kotnik 1923/1924: 227).

Ta proces se je dogajal prav v času, ko so Slovenci, ki so živeli pod ogrsko krono, doživljali največje raznarodovanje: v Murski Soboti je delovalo Madžarsko izobraževalno društvo Slovenske krajine (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület), ki so ga Slovenci imenovali Pomadžarjevalno društvo Vendske krajine (Jerič 2001: 26). Pritisk po jezikovni identifikaciji Slovencev z Ogrsko domovino, ki ga je bilo močno čutiti že v osemdesetih letih 19. stoletja, se je najbolj stopnjeval leta 1896, v pripravah na praznovanje tisočletnice prihoda Madžarov v Panonsko nižino. Ljudske šole so bile tedaj že v celoti madžarske (Jerič 2001: 8–9), javno izobešenje slovenske zastave na Kleklovi novi maši leta 1897 pa je kot velik prekršek obravnaval parlament v Pešti ([Baša] 1992: 102).

Slovenci, ki so tedaj živeli v dednih deželah Avstro-Ogrske, so bili o teh razmerah slabo obveščeni, seznanili pa so se z izsledki komparativne raziskave Zenona Kuzelje (1906), med drugim tudi z njegovo ugotovitvijo, da »Matjaževa slava pri Madžarih ni taka kakor pri Slovanih« in da je »v slovenskih pesmih matjaževstvo samo temelj za poetično zgradbo raznih popularnih zapadnoevropskih baladnih motivov« (Ilešič 1907: 255).

Kljub pomislekom se je v večini raziskav obdržalo mnenje o Matiji Korvinu kot zgodovinski podlagi kralja Matjaža, pojavljati pa so se začela tudi stališča, ki so temu nasprotovala. Nasprotniki korvinovske razlage se niso naslanjali le na neskladnost življenja, dejanj in smrti Matije Korvina z izročilom o kralju Matjažu, temveč tudi na ljudsko izročilo o madžarski vojski v času Matije Korvina. To izročilo je bilo živo predvsem na Koroškem: »Narod govori o Ogrih kot o Turkih; menda je bilo njihovo vedenje precej turško.« (Podgorc 1901: 101)

Pričevanje o ohranjenem negativnem spominu na Korvinovo vojsko in istovetenje dobrega spečega kralja Matjaža z njegovim likom pa sta se lahko pojavila celo v istem delu. Josip Gruden je v *Zgodovini Slovencev* negativni spomin na vojsko Matije Korvina zabeležil z zapisi, da je na Koroškem pobirala »hude davke v denarju in živilih« s pretvezo, da bo deželo branila pred Turki, pri čemer v času turških vpadov kmetov ni

varovala (Gruden 1910: 124) in je celo požigala o deželi (Gruden 1910: 318), na spopad med ogrsko vojsko in domačini, ki so se utaborili pri Gospe sveti, pa je stoletja spominjala ogrska krogla, obešena v cerkvi (Gruden 1910: 124). Po drugi strani je Gruden koroški pregovor »Odkar kralj Matjaž spi, nikjer pravice ni« v skladu z uveljavljeno predstavo tedanje folkloristike povezal z Matijo Korvinom in Korvina predstavil kot dobrega Kralja Matjaža, ki »je vedno branil preprosto ljudstvo proti nasilnosti plemstva« in bo s svojo »črno vojsko [...] pridrl na dan, premagal in zatrl vse slovenske nasprotnike, pregnal vso krivico s sveta in ustanovil zlate čase« (Gruden 1910: 125).

Soobstoj teh nasprotujočih si stališč je Gruden pojasnil: »Pri tem je naš 'Kralj Matjaž' skoraj popolnoma izgubil stik z zgodovinskim Matijem Korvinom. Nikakega sledu ni več o njegovem tujstvu ali ogrstvu, postal je pravi narodni junak slovenski. Na Koroškem pripovedujejo, da si ga je bilo ljudstvo samo izbralo za kralja na Gosposvetskem polju in da je imel svojo stolico na Krnskem gradu. Noč in dan so bila odprta vrata njegovega gradu, vsak siromak si je lahko izprosil milosti, vsak zatiranec je našel v njem pravico. Kralj je bil zelo dober in je dajal same zlate kovati.« (Gruden 1910: 215–216) Soobstoj teh nasprotujočih si stališč se je ohranil tudi v povojni objavi koroške pripovedne folklore (Möderndorfer 1946: 15, 221–224).

V prepletanju med ljudskim, posredovanim s šolskimi programi ali s poljudnimi in znanstvenimi objavami pesemskega in pripovednega izročila, in med sočasno avtorsko ustvarjalnostjo se je ohranjala podoba ogrskega kralja Matije Korvina, kot jo je že pred prvo svetovno vojno poskušal razložiti Zenon Kuzelja (Grafenauer 1950–1951: 189–192; Matičetov 1970a: 50), in kljub spoznanju, da je Matija Korvin v izročilu nadomestil starejšega junaka (Grafenauer 1950–1951: 192), občasno povzročala nelagodje ob predanosti Slovencev temu liku.

Nelagodje, ki ga je povzročalo ohranjanje predstave o Matiji Korvinu kot slovenskem kralju Matjažu (Vuga 1973a: 28–29), je spodbudilo iskanje junaka v slovenskem izročilu in ga našlo v sodobniku Matije Korvina, v Matjažu Kokovskem, ki ga je Saša Vuga upodobil v romanu *Erazem Predjamski* (Vuga 1973b: 724–739), in v Arnulfu Koroškem oz. Karantanskem (Šavli 1982, 1987). Polemike o vprašanju, kdo je bil kralj Matjaž oz. kakšno vlogo je imel pri oblikovanju tega lika Matija Korvin, so v javnih razpravah, v katere sta se z vnovičnimi objavami vključevala tako Saša Vuga kot Jožko Šavli, odmevale predvsem v času priprav na slovensko osamosvojitvev oz. same osamosvojitve, ta vprašanja pa so odpirali tudi na Hrvaškem. Raziskovalci so te hipoteze zanikali in svoja stališča argumentirali (npr. Maja Bošković-Stulli 1973; Matičetov 1991a, 1991b; Kropej Telban 2019).

Leta 1990 je oddelek za madžarski jezik in književnost na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru ob 500-letnici smrti kralja Matije Korvina pripravil simpozij, ki je vnovič poudaril velikokrat prevprašane povezave med Korvinom in kraljem Matjažem (Matičetov 1991a: 210), druge interpretacije, ki so v plebiscitarni odločitvi za slovensko samostojnost dobivale nov pomen (Vuga 1991; Šavli 1991), pa so se soočale s pomislekom, »[z]akaj ruvati Matijo Korvina iz našega ustnega izročila« (Matičetov 1991b: 199).

Interpretacije matjaževskega izročila so se v začetku 21. stoletja odmikale od zgodovinskega razumevanja: madžarski raziskovalec István Lukács je v poglavju o sprejemanju

Matjaževega mita v leposlovju ugotavljal, da je kralj Matjaž iz slovenskega ljudskega izročila arhetipski simbol (Pavičić 2003: 497). Vloga kralja Matjaža kot moškega arhetipa je bila poudarjena tudi v slovenski folkloristiki, s tem da je bilo izpostavljeno prehajanje zgodb in pesmi v slovensko mitologijo (Golež Kaučič 2003: 125–127) oz. iz arhetipizacije v kanonizacijo (Golež Kaučič 2019: 98–108), po drugi strani pa je bilo s poudarjanjem starejše bajeslovne tradicije, oprte predvsem na motiv spečega junaka, z analogijami v najstarejših indoevropskih epskih tradicijah s kraljem Matjažem nakazano prestopanje meja, ki potekajo med različnimi prostori ali svetovi (Šmitek 2009: 131–136). Poglobljeno so bile predstavljene tudi razsežnosti matjaževske problematike, razpete od kozmologije do različnih družbenih ravni ter vpetosti v različne čase, hkrati pa tudi razvoj njenega preučevanja in prezentacije (Kropej Telban 2018: 46, 64; Kropej Telban 2019: 35–43). Matjaževska motivika, povezana z boji proti Turkom, je ob tem prinesla pomembna raziskovalna spoznanja v preučevanju Drugega v slovenski folklori, in sicer tako z obravnavo še v pozno 20. stoletje ohranjenega rezijanskega izročila o Linčici Turkinčici (Dapit 2017: 179–194) ali kot prevpraševanje lika junaka, v katerem se utelesi boj proti sovražniku, Drugemu (Mlakar 2019: 88–92).

Na nujnost poglobljanja zgodovinskih raziskav je v mednarodnem okolju opozoril madžarski raziskovalec Vilmos Voigt. Poudaril je potrebo po »raziskovanju matjaževske folklore pred kraljem Matjažem« (Voigt 2010: 278), ob tem pa opozoril na pomemben dejavnik, ki razkriva vlogo Matije Korvina v izročilu: v času italijanske renesanse je namreč dobila pomembno mesto vladarska propaganda. Tako lahko na primer knjiga *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Matthiae / ad duces Johannem, eius filium* (O izjemnih, modrih in šaljivih rekah in dejanjih kralja Matije / vojvodi Janezu, njegovemu sinu) (1485) Marzia Galeotta, namenjena opevanju slave Matije Korvina, pojasni vlogo Matije Korvina v matjaževski folklori (Voigt 2010: 279–283; prim. Šmitek 2009: 129). Avtor je s tem vnovič opozoril na potrebo po historični osvetlitvi problema in po mednarodnih primerjavah.

KORVINOVSKA PROPAGANDA IN VPRAŠANJE STAREJŠEGA LIKA KRALJA MATJAŽA

Opozorilo na korvinovsko propagando lahko pojasni slovenske ljudske pesmi, ki kralju Matjažu pripisujejo junaška dejanja, povezana z Otomanskim cesarstvom: glede na vlogo potujočih pevcev in prodajalcev, povezanih s prenašanjem zgodb o vojaških spopadih (Klobčar 2020: 66–71), je namreč mogoče pojasniti tudi te sorodnosti. Čeprav za neposredni vpliv dela, ki ga je v slavo Matije Korvina napisal Marzio Galeotto (Voigt 2010: 279), ni nobenih dokazov, so bile s folklorizacijo mogoče tudi te poti.

Kljub temu pa se pojavlja vprašanje izjemne pestrosti, številčnosti in odmevnosti matjaževskega izročila med Slovenci. To se je v pripovedni folklori izražalo z motivi njegove vojske z Bogom, spanja v gori in njegove vrnitve, obiskov pri kralju Matjažu v gori in povedk o zakladih (Grafenauer 1951: 66–70), v glasbeni pa s pesemskimi tipi Kralj Matjaž reši svojo nevesto, Kralj Matjaž v turški ječi in Smrt kralja Matjaža, v zbirki

Slovenske narodne pesmi postavljenimi na začetek (SNP I, 1895–1898: 3–34), in tipom Godec pred peklom, v isti zbirki objavljenem posebej (nav. delo: 112–116). Navzočnost spomina na kralja Matjaža so izražale tudi panjske končnice, na katerih je upodobljeno njegovo bivanje v gori.

Vzrok za takšno odmevnost lika kralja Matjaža je torej, kot kaže, vendarle treba iskati med starejšimi liki. To domnevo potrjuje tudi negativna podoba črne vojske, ki se je ohranjala v slovenskem izročilu. Ob ugotovitvi, poudarjeni ob predstavitvi Lukácsove študije o kralju Matjažu, da naj bi bil kralj Matjaž kot dobri kralj »predstavljen v ljudskem izročilu s tistih delov slovenskega etničnega ozemlja, kjer je vladal, kot negativna oseba pa s tistih, na katere so njegovi vojščaki hodili na plenilske pohode« (Pavičić 2003: 497), namreč sproža zelo jasen pomislek: opevanje kralja Matjaža med tolminskimi kmeti, ki ga je nakazoval Nicolettijev zapis, se nanaša na območje, ki ga vojska Matije Korvina ni zasedla in bi lahko nudilo le morebitni prostor za plenilske pohode. Ta razlaga pa ne velja niti za Koroško: negativni spomin na črno vojsko Matije Korvina se je tam ohranil do 20. stoletja (Podgorc 1901: 101; Gruden 1910: 214).

Zastavlja se torej vprašanje, ali je bil ogrski kralj, kot ga je zabeležil Nicoletti, res ogrski v tistem pomenu besede, ki jo poznamo. Tudi zbiralec koroških ljudskih pesmi, Janez Scheinigg, je namreč v slovenskem prispevku o koroških ljudskih pesmih zelo jasno poudaril, »da narod ni imel Matjaža za ogrskega kralja Matijo Korvina«. To je dokazoval z motivom spečega pravičnega vladarja, ki s svojo vojsko »čaka na čas, ko se bo vzdignil nad sovražnike »svete vere katoliške«, in s pesmijo »Lepa je krona vogerska, še lepši je Matijava« (Scheinigg 1885: 93–94). Po drugi strani je v delu *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* (Avstro-ogrski monarhija v besedi in podobi) o kralju Matjažu med drugim zapisal: »Ime našega junaka je ime velikega madžarskega narodnega kralja Matije Korvina (1458² do 1490), ki mu je slovenski narod pripisal slavne bojne pohode njegovega očeta Jánosa Hunyadija in dejanja mogočnih grofov celjskih (Friderik II., Ulrik II.)« (Scheinigg 2018: 73–74)

Stališči obeh Scheiniggovih zapisov se torej razhajata, ob upoštevanju njegove trditve, objavljene v slovenskem prispevku, pa se pojavlja vprašanje, če je Matija Majar svoje interpretacije kralja Matjaža kot Matije Korvina (Majar 1843: 262–267) res izpeljeval iz koroškega ljudskega izročila. Začetek pesmi

Lepa je krona vogerska,
še lepši je Matijava,
Matijeva, Matjaževa,

ki ga je poudaril Scheinigg in se pojavlja v več pesmih o kralju Matjažu, ob tem najprej poudarja pomen krone in s tem status vladarja. Da se pesmi o kralju Matjažu nanašajo na kralja, je ugotavljal že Milko Matičetov, hkrati pa predstavil razširjenost pesmi o »lepi kroni ogrski« in refrena »Vivat, vivat, Kralj Matjaž« (Matičetov 1991a: 216): mnenje Saša Vuge, da je kralj Matjaž koroški kmet in puntar Matjaž Kokovski, je tako zavračal

² Pravilno: 1443.

z utemeljitvijo, da je kralju Matjažu podoba »lahko dal/posodil samo pravi kralj«. Vprašanje, kdo bi to bil, ga je sicer vodilo k ustaljeni interpretaciji, k podobi Matije Korvina (nav. delo 1991a: 220), poudarek o posebnem družbenem statusu glavnega protagonista pa je vendarle vreden premisleka.

Uvodni verz, ki ga je izpostavil Scheinigg, pa poudarja tudi pojem vogrski oz. ogrski, in sicer v posebnem pomenu: pridevnika vogerska in Matijeva postavlja kot nasprotje. To narekuje podrobnejšo osvetlitev pridevnika ogrski oz. vogrski v slovenski zgodovini.

POZABLJENI POMEN POJMOV OGRSKI, OGRSKI, OHANJEN NA ROMANJH V AACHEN IN KÖLN

Pridevnik *ogrski* je na Slovenskem danes sinonim za pridevnik *madžarski*, izjemoma je pojasnjen le še kot sinonim za pridevnik *hunski* (Ogrski ..., dostop 3. 5. 2023). V slovenski zgodovini pa se ta pridevnik pojavlja tudi v drugem pomenu, in sicer predvsem v povezavi z romanji Slovencev v Porenje.

Na romanjih v Porenje, v Aachen, Düren, Köln, Kornelimünster in Trier (Thoemmes 1937: 7), ki so imela kot romanja v *Kelmorajn* v slovenski zgodovini izjemen pomen, so namreč Nemci Slovence imenovali Ungern, torej Ogrri, pogosto tudi Wener, Weiner, Wiener in Slavonier (Stabej 1965: 9–12), pozneje pa z ustreznici pojma *slovenska nacija* (Kočevar V. 2022: 324–332). S to ustreznico so Slovence najjasneje opredelili ob ukinitvi teh romanj, v spisu z dne 13. oktobra 1775, ko je dunajska dvorna pisarna prepovedala »windische Procession«, slovensko procesijo (nav. delo: 340).

Vse do ukinitve teh romanj so bili torej slovenski romarji v Porenju večinoma označeni z etnonimom Ogrri, eno zadnjih pričevanj o tem pa prinaša romarska knjižica *Alt-Wenthen oder Ungern Ordnungs Büchlein* (Starih Vendov ali Ogrov rédozna knjižica),³ ki jo je konec 17. stoletja objavil Joannes Georg Feystriker. Namenjena je bila preverjanju istovetnosti slovenskih romarjev, ko so prispeli v Köln: Slovenci so imeli namreč na romanjih v Porenje posebne pravice in ugodnosti, v Kölnu predvsem brezplačno bivanje v hospicu Ipperwald, zato so gostitelji na podlagi priročnika s preverjanjem izločali morebitne neupravičence. Poleg obrazcev za preverjanje, kjer je poudarjena enoznačnost pojmov ogrski in slovenski, je knjižica vsebovala slovenske molitve in predstavila posebnosti bivanja slovenskih romarjev v tem mestu oz. njihov delež pri slovesnostih. Ena od posebnosti so bili tudi plesi po »zgledu kralja Davida« (Feystritzer 1993; Stabej 1965: 41–43; Simetinger 2021: 84–87).

Köln, na katerega se določbe za bivanje slovenskih romarjev neposredno nanašajo, je postal romarsko središče po letu 1164, ko je Friderik Barbarossa tja iz Milana prenesel svetinje sv. Treh kraljev (Stabej 1965: 6), z razglasitvijo Karla Velikega za svetnika leto za tem (nav. delo: 5) pa so nov pomen dobila tudi romanja v prvotno romarsko središče

³ Izraz Wenden (Vendi) so kot nemško poimenovanje za Slovence, ki se je pojavljalo poleg izraza Winden (Vindi), v starejši literaturi prevajali kot Slovenci. Slovenski prevod naslova omenjene knjižice je bil torej Starih Slovencev ali Ogrov rédozna knjižica (Stabej 1965: 41).

v tem okolju, Aachen. Tudi pojem *ogrski* v pomenu slovenski, poleg navedene knjižice izpričan še v drugih dokumentih (nav. delo: 4), je mogoče razložiti predvsem v povezavi z romanji v Aachen.

Po nekaterih pričevanjih naj bi se romanja Slovencev oz. Ogrov v Aachen začela že v času Karla Velikega (Thenen 2000: 129), torej v času, ko se evropski prostor še ni soočil z vpadi Madžarov. Da so imela ta romanja za Slovence poseben pomen, dokazuje postavitve Slovenskega oltarja v Ogrski kapeli; ta oltar je bil sprva kot Oltar štirih doktorjev posvečen sv. Hieronimu, Ambrožu, Gregorju in Avguštinu (Stabej 1965: 15; Kočevar V. 2022: 311), od 16. stoletja naprej pa sv. Metodu in Cirilu (nav. delo: 341). Listina z dne 26. junija 1495, ki potrjuje ustanovitev slovenske nadarbine, torej zagotovitev službe duhovnika, veččega slovenskega jezika, navaja, da so ta oltar slovenski romanji postavili na svoje stroške že zdavnaj. Šlo je torej za potrditev »davno jim pripadajočih pravic« glede na njihovo »preteklost, številnost in vnemo med rednimi ahenskimi romanji«. Denar sta dali mesti Ljubljana in Kranj, ki sta imeli s tem pravico do nameščanja nadarbinarja (Stabej 1965: 15).

Ta listina je torej potrdila dolgo tradicijo slovenskih romanj, ki pa se je dokazovala tudi s številčnostjo: vsakih sedem let je prišlo v Köln in Aachen okrog 300 slovenskih božjepotnikov, po nekaterih pričevanjih celo 400 oz. 500 (Stabej 1965: 28). Povezanost s tem prostorom je bila vidna tudi v gospodarstvu, saj so slovenski kmetje trgovali do Rena (nav. delo: 13), trgovanje do Aachna pa je bilo pomembno tudi za kranjske trgovce (nav. delo: 15).

Slovinci, označeni kot Ogrri, so imeli torej na romanjih v Aachen, pozneje tudi v Köln, zelo pomembno mesto. Ob ugotovitvi, da je imela na vzpostavitev romanj v severne dežele najpomembnejši vpliv vladavina Karla Velikega (Thoemmes 1937: 12),⁴ velja razmišljanje usmeriti v vlogo tega vladarja med Slovenci.

KAREL VELIKI IN VKLJUČITEV SLOVENCEV V FRANKOVSKO KRALJESTVO

Karel Veliki je bil »[p]rvi cesar na Zahodu po propadu rimskega cesarstva, velik vojskovodja in osvajalec, spreten politik, zaščitnik Cerkve in spodbujevalec pokristjanjevanja, podpornik znanosti in umetnosti, mitični *pater Europae*, simbol evropske identitete in enotnosti« (Strmole 2013: 151) ter obnovitelj nekdanje zahodnorimske države (Malmenvall 2016: 60). Njegovo življenje, ki ga je opisal njegov dvorjan, zaupnik in soustvarjalec karolinške renesanse, Einhard (Strmole 2013: 151), kaže izjemne značilnosti. Bil je Frank – beseda dobesedno pomeni *svobodni* (Heer 1977: 37) in je skupaj z bratom Karlomanom nasledil očeta Pipina, prvega iz rodu, ki so kot dotedanji upravitelji dvora, majordomi, nasledili Merovinge. Po bratovi smrti je bil ustoličen za kralja (Strmole 2013: 155–158).

⁴ Elisabeth Thoemmes je vse vire o Ogrih, ki se nanašajo na romanja v Porenje, pripisala Madžarom oz. potomcem nemških kolonistov na Madžarskem, zaradi tega enačenja je zavrnila tudi domnevo, da bi se romanja Ogrov začela v času Karla Velikega (Thoemmes 1937: 12–13).

S širjenjem Frankovskega kraljestva so prišli pod oblast Karla Velikega tudi Slovenci,⁵ bodisi s frankovsko priključitvijo vladavine, ki smo ji bili Slovenci podrejeni, kar je veljalo za Karantanijo, bodisi s frankovsko vojaško zmago nad oblastniki, ki so Slovence predhodno podjarmili.

Z vojno v Lombardiji je Karel Veliki zavzel kraljestvo Langobardov s Furlanijo vred in z njo tudi kos slovenske zemlje, namreč Goriško in del Notranjskega (Kos F. 1882: 528). Karantanci so prišli v okvir Frankovskega kraljestva leta 788: takrat je Karel Veliki odstavil še zadnjega bavarskega plemenskega vojvodo Tasila III., s čimer so pod njegovo neposredno oblast poleg Bavarecev prišli tudi Karantanci (Štih, Simoniti, Vodopivec 2008: 33).

Ko so prišli Karantanci neposredno pod Franke, jim je Karel Veliki pustil domače kneze oz. vojvode in župane, da so ljudem še naprej vladali; s tem se je med njimi hitreje razširjevalo in utrjevalo krščanstvo (Kos F. 1882: 598), kar so olajševale tudi nižje dajatve. Ta čas je na Koroškem zaznamovalo delovanje Inga (nav. delo: 598), vodje Arnovega karantanskega misijona (Wolfram 1995: 288), s katerim je povezan tudi spomin na ustoličevanje koroškega vojvode in na najstarejši slovenski napis na vojvodskem prestolu, ki ga je verjetno dal napraviti Ingo sam (Kos F. 1882: 599).

V Panoniji so živeli Slovenci pod oblastjo Avarov oz. Obrov (Kos F. 1882: 399). Vojna proti Avarom, v kateri je bila pomembna tudi Karantanija kot mejna marka proti vzhodu (prim. Strmole 2013: 151) in sta jo zaznamovali leti 791 in 796 (Kos F. 1882: 530–532), je bila Karlova »zrela strateška mojstrovina in delo starosti« (Braunfels 1972: 55). Frankom je – tudi ob pomoči Slovencev – ob zavzetju avarskega Ringa prinesla izjemen plen, nakopičen v dvesto letih (Kos F. 1882: 532), »legendarni avarski zaklad«: Franki so v Aachen odpeljali petnajst velikih voz zlata, srebra in svile (Heer 1975: 108). Karlov kronist Einhard je o tem zapisal: »Seveda je vse do sedaj veljalo, da so Huni revni, toda toliko zlata in srebra se je našlo na kaganovem dvoru in toliko dragocenega plena je bilo odvzetega v bitkah, da se lahko po pravici verjame, da so Franki upravičeno odvzeli to, kar so Huni prej odvzeli drugim plemenom.« (Strmole 2013: 169) Ta zaklad, ki so ga Avari naropali, je postal največje bogastvo Karla Velikega (Heer 1975: 108). Nekaj tega bogastva je vladar podaril rimskemu papežu, nekaj cerkvam in samostanom, drugo pa je razdelil med svoje zveste služabnike (Kos F. 1882: 532).

Osvojeno ozemlje vzhodno od Ennsa so Franki označevali z različnimi imeni, med drugim tudi kot Sclavinia ali Vinidorum marca, pri čemer je bila Panonija vključena (Kammell 2017: 4, 12–13). Razširitev frankovske države na Panonijo je odprla tudi vprašanja pokristjanjevanja, pozneje pa zaslug zanj. Leta 811 Karel Veliki razmejil območji med Salzburgom in Oglejem, meja je bila reka Drava (Kos F. 1882: 656).

Pri ljudstvih, ki so mu bila podrejena, je Karel Veliki veljal za nosilca vrhovne posvetne oblasti, kar pa ni pomenilo absolutne vladavine. Čutil se je odgovornega za vsa področja družbenega življenja in prava v vseh delih svojega imperija. Izdajal je plemiške okrožnice, v katerih naj bi pravice revnih in šibkih zavaroval pred posegi plemstva (Braunfels 1972:

⁵ V teh opredelitvah uporabljam etnonim Slovenci, ne Alpski Slovani (prim. Pohl 2007: 303), in sicer tudi na podlagi nekaterih toponimov, v tem času izpričanih vse do Donave.

113). V karolinškem obdobju so bili namreč Franki kot ljudstvo podvrženi procesu, ki je vse več ljudi vodil v različne oblike suženjstva (Heer 1977: 37). Vzpostavil je celoten sistem odposlancev (*missi domici* – gospodovi odposlanci), duhovnikov in laikov, ki so kot potujoči dvor po vsej državi skrbeli za izvajanje njegovih odlokov (Braunfels 1972: 113).

Z odloki, imenovanimi kapitularji, tako ni spodkopaval »niti partikularnih pravnih običajev niti moči lokalnih in regionalnih voditeljev«. Temeljna vloga vladarja je bila namreč »v usklajevanju osebnih vezi med njim in plemstvom, temelječih na medsebojni zvestobi in povračilu za usluge.« (Malmenvall 2016: 60) Ob upravičenih pritožbah o neustreznem ravnanju oblastnikov se je zavzel tudi za podrejene: furlanskemu vojvodi Ivanu, ki se je boril proti Avarom, je vzel njegovo častno mesto in dovolil istrskim prebivalcem, da so smeli sami voliti svoje škofe, opate, svetne glavarje, župane in druge uradnike (Kos F. 1882: 602).

Postavni Karel Veliki, ki je – razen v izjemnih primerih – nosil oblačila »po izročilu svojih očetov, torej Frankov« (Strmole 2013: 181), in beneško tuniko, pa ni bil spoštovan le kot državni voditelj in vojskovodja, temveč tudi kot vladar, ki je v cesarstvu oz. kraljestvu skrbel za širjenje znanja, duhovnosti in umetnosti. Karolinška renesansa, ki je udejanjila ta načela, je pomenila »vračanje k starim avtoritetam, pogojeno s praktičnimi potrebami v službi utrjevanja novega krščanskega cesarstva« (Malmenvall 2016: 61). V vseh škofijah in samostanih so ustanavljali šole, namenjene poučevanju mladih v gramatiki, aritmetiki, glasbi, govorništvu in petju (Thenen 2000: 193), Karlova dvorna »akademija« v Aachnu pa je postala kulturno središče frankovske države (Malmenvall 2016: 61). Pomembni sta bili tako formalna izpiljenost kulturnih oblik – jezika, pisave, liturgije in arhitekture – kot izboljšanje celotnega cesarstva (nav. delo: 60).

Čeprav je bil slabo pismen, se je Karel Veliki tudi sam učil tujih jezikov in izjemno gojil svobodne umetnosti (Strmole 2013: 183–184). Največ pozornosti sta bili deležni historiografija in pesništvo, ki je vključevalo tudi slavlilne pesmi (Malmenvall 2016: 68). Velel je zapisati dotlej nezapisane zakone vseh narodov, ki so bili pod njegovo oblastjo, prav tako pa je, kot je zapisal njegov kronist, »dal zapisati in ohraniti v spominu barbarske in prastare pesmi, ki so opevale dejanja in boje starodavnih kraljev« (Strmole 2013: 188).

Predanost krščanski veri je izrazil s postavitvijo bazilike v Aachnu, s podpiranjem Cerkve v Rimu in papeža ter s prizadevanjem, da bi se bogoslužje opravljalo s čim večjimi častmi, vključno z zglednim petjem psalmov (Strmole 2013: 185–186). Njegova skrb za to, da bi bila verska besedila vernikom razumljiva, so pri Slovencih pustila sled v Brižinskih spomenikih: z zakonodajnim odlokom *Admonitio generalis* (Splošni opomin) (Aachen, 23. marca 789) je namreč zapovedal, da morajo biti osnovna verska znanja vernikom razumljiva (Šekli 2022: 15), zato je možno predpostaviti, da so prva nabožna besedila, katerih prepisi so v *Brižinskih spomenikih*, nastala že na prelomu iz 8. v 9. stoletje (Šekli 2022: 15–16).

Izjemne značilnosti Karla Velikega, ki so ga, čeprav je imel več žena in priležnic (Strmole 2013: 176), kanonizirali (Thenen 2000: 225–252), so vključevale tudi druge ravni (Strmole 2013: 151–158). Med drugim je skrbel za podpiranje revnih, in sicer tako doma kot drugje (nav. delo: 185–186); v spomin na dvanajst apostolov je na svojem dvoru vsak dan nahranil dvanajst revežev (Thenen 2000: 213), za reveže pa je izjemno poskrbel tudi v oporoki (Strmole 2013: 194).

SMRT KARLA VELIKEGA IN SPREMINJANJE DRUŽBENIH RAZMER V SOCIALNEM SPOMINU SLOVENCEV

V obdobju pred Karlovo smrtjo se je zvrstilo veliko čudnih nebesnih znakov in nenavadnih dogodkov, povezanih s potresi in požari (Thenen 2000: 197; Strmole 2013: 191–192). Karel Veliki je umrl pri dvainsedemdesetih letih, 28. januarja leta 814 (Thenen 2000: 199), ali – kot je zapisal njegov kronist Einhard – »sedmega dne, odkar je obležal, ob tretji uri« (Strmole 213: 189). Pokopali so ga istega dne, in sicer v achenski cerkvi, ki jo je dal sam zgraditi, kronist pa je o tem zabeležil: »Telo so po slovesnem običaju umili in oskrbeli ter ga ob velikem žalovanju vsega ljudstva prinesli v cerkev in ga pokopali.« (Nav. delo: 190) Einhard je morda s svojim poročilom namerno želel odvrniti pozornost poznejših roparjev od pravega mesta pokopa, saj je o tem navedel le, da so nad grobom postavili pozlačen obok z njegovo podobo in napisom (Braunfels 1972: 112). Smiselnost zakritja mesta groba Karla Velikega se je pokazala predvsem ob vdoru Normanov leta 880 (Braunfels 1972: 103) oz. leta 881 (Thenen 2000: 218).

Smrt Karla Velikega je povzročila izjemno žalovanje: »Nepojemljivo je in s človeškim jezikom ne more biti opisano, kakšno srce parajoče neusmiljeno kričanje, objokovanje in žalost so se razlegali ne le po kraljestvu, temveč tudi med divjimi Ajdi. Vsi so ga objokovali kot skupnega očeta vsega sveta.« (Thenen 2000: 200) Ob smrti Karla Velikega sta namreč prišli do izraza njegova izjemna priljubljenost in slava: »Vsa ta ljudstva, ki so se po dejanjih, jezikih, navadah in nraveh tako razlikovala, so slavila njegova viteška junaštva, predana kraljestvu, in nikogaršnja čast in slava ga ni preseгла, niti med njegovimi nasledniki.« (Thenen 2000: 201)

Karizmatičnost Karla Velikega, ki je označevala njegovo življenje, z njegovo smrtjo ni zbledela. Ob ugibanjih o natančnem mestu njegovega groba, ki so se pojavila po njegovi smrti, so se izoblikovale tri domneve; ena od njih je bila lokacija v tleh preddverja in pod prestolom, ki je verjetno pripomogla k razlagi, do katere je prišlo ob odprtju groba (Braunfels 1972: 112). Oton III. se je namreč leta 1000 odločil poiskati in odpreti grob Karla Velikega. Iskali so ga na različnih krajih, »dokler niso prišli do oboka, v katerem je mogočni vladar Karel sedel na kraljevem prestolu s krono, žezlom in mečem ter s priloženim okrasjem« (Thenen 2000: 218–219). Poročilo, ki naj bi se sklicevalo na pričevanje samega Otona III., pa je ohranilo tudi opis domnevnega dogodka: ko so predrli tla, pod katerimi je bil obok iz marmorja in malte, so pod njim našli kralja, sedečega na prestolu, kot bi bil živ, z zlato krono na glavi in žezlom v roki, skozi rokavice pa so mu rasli nohti. V prostoru je bil močan vonj. Popadali so na kolena in kralja počastili, potem pa popravili, kar je bilo potrebno. Nobena okončina mu ni odpadla, manjkala je le konica njegovega nosu, ki so jo na vladarjev ukaz nadomestili z zlatom (Chamberlin 2020: 316).

Kljub uradni in danes veljavni razlagi, da »je bil Karel pokopan v dragocenem sarkofagu Proserpina, ki ga danes hranijo v Aachnu« (Braunfels 1972: 112), je podoba Karla Velikega, najdenega v grobu v sedečem položaju, s krono, drugimi vladarskimi simboli in okrasjem ter nabožnimi predmeti, nadaljevala izročilo o karizmatičnem vladarju. To izročilo se je še stoletja pozneje sklicevalo tudi na sam pokop: »Karlovo telo so ustrezno

oskrbeli z dragocenimi dišavami in ga, opremljenega z vsem okrasjem in z vladarskimi in verskimi atributi, sedečega na zlatem stolu namestili v obokan grob.« (Thenen 2000: 199–200)

S tem izročilom so se tako nedvomno na romanjih v Aachen srečevali tudi Slovenci, na romarskih poteh v Porenje imenovani Ogri. To pa ni bila edina povezava Slovencev z Aachnom v tem času: Oton III., ki je dal poiskati in odpreti grob Karla Velikega, je imel v svojem evangeliariju iz časa okrog leta 1000 posebno ilustracijo, na kateri je med personifikacijami ljudstev, ki se mu poklanjajo (Hirsch: 42), upodobljena tudi Sclavinia.⁶

Ob tem so se razmere za slovensko prebivalstvo kmalu po smrti Karla Velikega spremenile. Medtem ko so imeli Karantanci dotlej pod vodstvom domačih knezov »neke vrste notranjo samoupravo«, po vstaji panonskega kneza Ljudovita (819–822) o njihovi samostojnosti ni bilo več govora. Na reformo frankovskega vzhoda je vplivala tudi obramba pred Bolgari (Kos M. 1936: 71). Že leta 828 so bili tako v listini Ljudevita Pobožnega za samostan Kremsmünster slovenski kmetje označeni kot hlapci, »servi vel Sclavi« (Rutar 1882: 32). Temu samostanu je leta 777 bavarski vojvoda Tasilo podelil okrog deset slovenskih vasi, ki so jih vodili župani, in trideset slovenskih družin pri Dietachu (Kos F. 1882: 399, 463), kar je leta 791 kot vladar potrdil Karel Veliki (nav. delo: 529).

Območje Vzhodne marke, imenovane tudi Sclavinia ali Vinidorum marca (Kaemmel 2017: 4, 12–13), je bilo kot vzhodna meja frankovske države vedno v nevarnosti pred napadi nomadskih ljudstev, zato so se za obrambo meja na tem območju naseljevali Bavarci. Nemška kolonizacija med Slovenci se je zelo stopnjevala po bitki na Leškem polju pri Augsburgu leta 955, v kateri so bili Madžari premagani (Rutar 1882: 31). Izgubljanje družbene moči Slovencev je bilo od 9. stoletja naprej prepoznavno v germanizaciji, vidni v spreminjanju toponimov (Kaemmel 2017: 12–22), v podatkih, kot je še leta 1111 omenjena vas Windischendorf blizu Kremsa (Kaemmel 2017: 21), vzhodno od Badna v začetku 13. stoletja naveden Windischdorf,⁷ poznejši Wienersdorf, pa tudi v zaznamku suženjstva sredi 9. stoletja (Kaemmel 2017: 17) in drugih pričevanjih.

Suženjstvo je imelo pomembno ekonomsko ozadje: v 9. stoletju je vnovič zaživela trgovina z Orientom, ki je potekala po Donavi. V arhivih avstrijskih mest, posebno v arhivu obdonavskega mesta Stein, kjer je bil deželnoknežji carinski urad, sta se med dokumenti ohranili carinski tarifi iz let 1177 in 1178, ki kot izvozno blago navajata tudi »wendisch-slavische Mädchen«, slovenska dekleta (Kanitz 1868: 391; Rutar 1882: 32).

Medtem ko je bilo v cerkvenoupravnem pogledu pol stoletja po smrti Karla Velikega v ospredju vprašanje vloge salzburškega misijona v Karantaniji in Panoniji (Wolfram 1995: 193), je prebivalstvo vedno bolj trpelo zaradi vpadov Madžarov. Madžarski konjeniki so namreč »do odločilnega poraza pri Augsburgu leta 955, ki zaznamuje konec njihovih plenilnih pohodov in začetek njihovega prilagajanja zahodnim oblikam življenja, več kot petindvajsetkrat prečkali slovensko ozemlje« (Štih, Simoniti, Vodopivec 2008: 50).

⁶ V sedmem poglavju dela *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (Spreobrnjenje Bavarcev in Karantan-
cev) iz leta 871, ki se nanaša na uveljavljanje zaslug pokristjanjevanja, je Sclavinia geografsko omejena na
Karantanijo in Spodnjo Panonijo (Kos M. 1936: 60; Wolfram 1995: 287).

⁷ V tem okolju je bil nemški izraz za pridevnik slovenski windisch, izjemoma tudi wendisch.

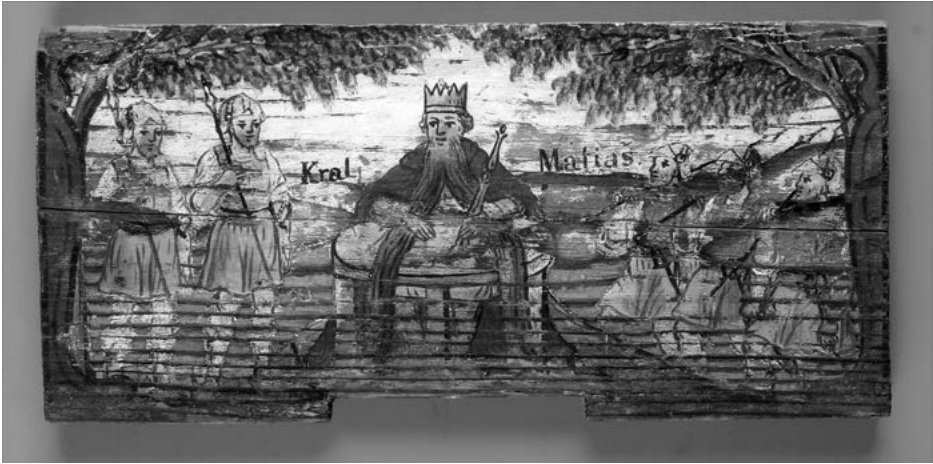
Ob stiskah, s katerimi so se Slovenci srečevali v nadaljnjih stoletjih, so se kot romarji v Porenje vedno znova srečevali s podobo in izročilom Karla Velikega. Karel Veliki je s svojim imenom tudi v slovenskem jeziku postal sinonim za vladarja, *kralja* (Snoj 1997: 268; prim. Grdina 1999: 29). V blišču aachenske katedrale se je ohranjala podoba blagostanja v času njegovega vladanja, v zgodbah o odkritju njegovega groba pa upanje, da se bo nekoč prebudil in podjarmljenim prinesel rešitev. Karel veliki je tako med Slovenci lahko postal *Kralj Matjaž*, morda tudi s prilagoditvijo njegovega latinskega poimenovanja *Karolus Magnus*: medtem ko je njegovo ime postalo obče poimenovanje za kralja, se je lahko pridevnik Veliki, ki ga sam ni uporabljal, z jezikovno transformacijo preoblikoval v ime Matjaž, v pesmih tudi Matija. Podoba Karla Velikega pa se je v spominu Slovencev zlahka prepletla s časom, ko so na Gosposvetskem polju ustoličevali svoje kneze, ali z voditelji, ki so jih spominjali nanj.

Ob stalnem stiku z Aachnom Slovincem lik Karla Velikega ni bil tuj, tako kot jim ni bil tuj frankovski trgovec Samo, ki jih je pred Avari ščutil več kot poldrugo stoletje pred njim (prim. Štih, Simoniti, Vodopivec 2008: 22). Morda jim ni bil tuj tudi zato, ker se je izročilo skrbi za revne, ki ga je vzpostavil Karel Veliki, v Aachnu za Slovence ohranjalo: omogočala ga je nadarbina Arme-Wiener-spende, namenjena revnim Ogrom (Thoemmes 1937: 88). Glede na siceršnje preganjanje beračev, tudi potujočih muzikantov, z natisom zadnjič dokumentirano leta 1514 (Thenen 2000: 207–208), je bila to pomembna ugodnost. Po ukinitvi romanj – dunajska dvorna pisarna je 13. oktobra 1775 s prepovedjo »slovenske procesije« romanja Slovencev v Porenje prepovedala (Kočevar V. 2022: 321)⁸ – so ta sredstva namenili ubožcem mesta Aachen (Thoemmes 1937: 88). Med Slovenci pa se je ohranilo poimenovanje za plačilno valuto, kot jo je poznal Karel Veliki: kot med drugim dokazuje kovanec iz časa približno med 794–814, ki ga hrani Staatliche Münzsammlung München, se je denarna valuta Karla Velikega imenovala *denar* (Denar ..., dostop 10. 3. 1923).

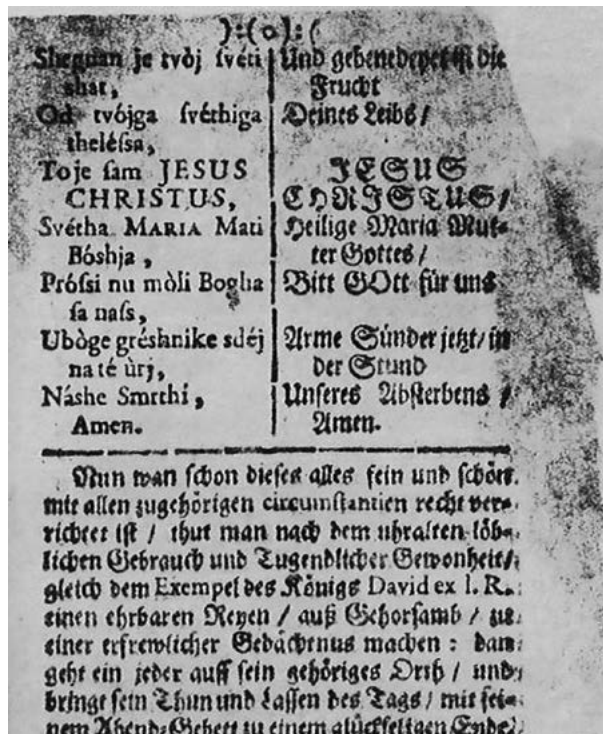
Možnost, da je slovenskega kralja Matjaža zaznamoval *Karolus Magnus*, Karel Veliki, poleg nekaterih zgodovinskih dejstev, predvsem zmage nad Avari, ki je rešila Slovence v Spodnji Panoniji, in ohranjanja veljave domačega plemstva v njegovem času, kaže tudi slovensko ljudsko izročilo. Po eni strani gre za razširjenost in vsebinsko raznolikost folklornih pripovedi o kralju Matjažu – zgodb, ki z motiviko konfliktov z Bogom oživljajo čas pokristjanjevanja, ter povedk o dobrem kralju, ki spi v svoji podzemni votlini, kot je veljalo za Karla Velikega, in o ljudeh, ki po naključju zaidejo k njemu oz. pridejo na sled njegovih zakladov. Kralja Matjaža v votlini prikazuje tudi podoba s panjskih končnic.

Po drugi strani je na vlogo Karla Velikega v podobi kralja Matjaža mogoče sklepati tudi na podlagi pesmi. Za pesem o Matjažu in Alenčici, znano kot tip 3 oz. »Kralj Matjaž reši svojo ugrabljeno ženo« (SLP I, 1970: 18–26), je že Ivan Grafenauer ugotavljal sorodnost s provansalsko-gaskonjsko-katalonskimi inačicami kancone *II Moro Saracino* (Grafenauer 1950/1951: 192–195). Pri pesmi tipa 5, »Kralj Matjaž rešen iz ječe«, so bile v nabor

⁸ Dunajska dvorna pisarna je »razbila sleherni dvom o izvoru romarjev, ko je v dekretu zapisala, da iz Koroške, Kranjske in Štajerske v Porenje vsakih sedem let poteka 'slovenska procesija' (windische Procession)« (Kočevar V. 2022: 340).

Slika 1: Lik Kralja Matjaža v votlini, kot je upodobljen na slovenski panjski končnici, se lahko naslanja na zgodbo o odkritju groba Karla Velikega, s katerimi so slovenski romarji v Aachnu prihajali v stik. Izvirnik hrani Slovenski etnografski muzej, EM 2338 E.

Slika 2: »Spoštljiv raj po prastarem hvale vrednem običaju in čednostni navadi, enako zgledu kralja Davida«, omenjen v slovenski romarski knjižici, je lahko ohranjal predstavo o povezavi med kraljem Davidom in Karlom Velikim, znano iz karolinške renesanse. Odlomek iz kopije romarske knjižice *Alt-Wenthen oder Ungern Ordnungs Büchlein*, v katerem je naveden omenjeni ples; NUK, R 286834; izvirnik hrani Bischöfliches Diözesanarchiv Aachen.

variant (SLP I, 1970: 28–51) vključene tudi na novo odkrite rezijanske različice. Milko Matičetov, ki jih je našel, je ob objavi povabil »k ponovni preučitvi razmerja slovenskih pesmi tega tipa do tujih, ki so (neenakomerno, ne pregosto) raztresene od jugovzhoda do zahodne in severne Evrope«; nujnost preučevanja teh prepletanj je med drugim podkrepil s šesto različico, kjer »rešiteljica pelje ujetnika iz turške ječe proti meji skozi francoski predor« (Matičetov 1970a: 50). Na razširjenost te pesmi v širšem evropskem prostoru je pozneje vnovič opozoril z zgledi iz izročila raznih evropskih narodov (Matičetov 1991: 218–219; Dapit 217: 185–186).

Pesem »Godec pred peklom«, označena kot tip 48 (SLP I, 1970: 257–283), je ob tem kazala najmanj povezav z likom kralja Matjaža. Gre za pesem, ki ima vzporednice v moravskem in lužiškosrbskem izročilu (Matičetov 1970b: 282; Šmitek 2009: 131–132) in je bila med Slovenci zapisana v več kot tridesetih različicah (Matičetov 1970b: 257–283). Najstarejši, Vrazov zapis kot godca navaja kralja Matjaža (nav. delo: 257–258), v Reziji pa je bila v več različicah znana pesem, v kateri je godec kralj David (nav. delo: 282; Šmitek 2009: 131–132). Pesem o kralju Davidu je bila še v 18. stoletju zelo razširjena tudi v osrednji Sloveniji: v uvodu k Stržinarjevi pesmarici je namreč kot versko neustrezna navedena tudi »ena sila douga Peissem od Psalmista Davida« (Stržinar 1729: 9). Naslanjanje na izročilo kralja Davida so Slovenci izpričali tudi na samih romanjih v Porenje, kjer so plesali ples po »zgledu kralja Davida« (Feistritzer 1993; Stabej 1965: 41–43; Simetinger 2021: 84–87); v Kölnu so dvakrat ali trikrat tedensko »na slovenski način« plesali ob navzočnosti oseb tamkajšnjega višjega stanu (Kočevar V. 2022: 321).

Na to, da bi kralj David v pesmi o godcu pred peklom prvotno lahko predstavljal Karla Velikega, je mogoče sklepati na podlagi idejnega ozadja karolinške renesanse. Povezanost med karolinško dinastijo in Cerkvijo se je namreč naslanjala na idejo o povezavi med Staro in Novo zavezo, iz te interpretacije pa je izšlo tudi »pojmovanje Karla Velikega kot novega oz. krščanskega kralja Davida«. Ta primerjava se je odražala na različne načine, med drugim tudi »v slavnih formulacijah dvornih učenjakov«. (Malmenvall 2016: 73) Pesmi o godcu pred peklom in plesi Slovencev »po zgledu kralja Davida«, morda ohranjeni v romarskem vrtcu (Ramovš 1975: 74; Simetinger 2021: 86–87), so torej najdlje obdržali sledi slavnega obredja karolinške renesanse in samo podobo Karla Velikega.

ZAKLJUČEK

Ukinitiv romanj v Porenje je sčasoma močno zbrisala socialni spomin, vezan na Karla Velikega, oz. oslabila pomene izročila, povezanega z njim. Interpretacije tega izročila je usmerjala narodnoidentitetna vloga folkloristike, ki je kot svojo temeljno nalogo prepoznavala obrambo proti nemštvi.

Kralj Matjaž, opredeljen kot Matija Korvin in motivno oprt na junaške pesmi o kraljeviču Marku, je bil s folklorističnimi raziskavami tako eden najmočnejših opor proti nemškemu raznarodovalnemu pritisku. Pri tem so bile prezrte pomembne vezi s srednjeevropskim prostorom, v katerega smo bili Slovenci vključeni v času Karla Velikega, in preslišani pomembni izrazi družbene veljave v času vključitve v Sveto rimsko cesarstvo.

Predkorvinovska podoba kralja Matjaža, prepoznavna v teh vezeh, pa nas vodi ne le v čas pred Matijo Korvinom, temveč v čas pred prihodom Madžarov v Panonsko nižino. Ob tem pa hipoteza, da je temeljno podlago za podobo kralja Matjaža dal Karel Veliki, ne pomeni, da smo Slovenci to izročilo prevzeli od Nemcev, temveč da smo bili stoletja del istega prostora, ki smo ga zaznamovali tudi s svojo ustvarjalnostjo.

Dejstvo, da je izročilo o kralju Matjažu najbolj razširjeno prav med Slovenci, in domneva, da je njegovi podobi po vsej verjetnosti dal pomemben pečat Karel Veliki, nas zavezuje k poglobljeni preučitvi umeščenosti Slovencev v srednjeevropski prostor. To je toliko bolj potrebno zato, ker so stoletja asimilacije Slovencev spremenila tudi dojemanje etnonimov, posebno tistih, ki so na romanjih v Porenje označevala Slovence (Stabej 1965: 9–11). Terminološko sovpadanje namreč zlahka povzroči zavajajoče interpretacije. Prenosi, vezani na različne pomene istega pojma, pa so mogoči ne le pri ustnem gradivu, temveč celo ob gradivu, oprtem na pisni vir. Dokaz za to je vnovična izdaja knjižice, namenjene slovenskim romarjem v Kölnu,⁹ ki je bila z naslovom *Alt-Wenden oder Ungarn-Ordnungsbüchlein* leta 1993 v Aachnu izdana kot madžarsko izročilo (Feistritzer 1993).

LITERATURA

- Barbarič, Štefan, 1988: Avgust Pavel in slovensko ljudsko izročilo. *ČZN* 50, 24/1, 3–12.
- Braunfels, Wolfgang, 1972: *Karl der Große*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- [Baša, Ivan], 1992: *Psalmi vaškega župnika* (ured. Jožef Smej). Celje: Mohorjeva družba.
- Bošković-Stulli, Maja, 1973: Odnos kmeta i feudalca u hrvatskim usmenim predajama. *Narodna umjetnost* 10, 71–88.
- Cankar, Ivan (1916), Podobe iz sanj. VIII. Kralj Matjaž. *Dom in svet* 29/11–12, 288–289.
- Dapit, Roberto, 2017: Rezijska Linčica Turkinčica kot splošno slovenski motiv drugosti. *Studia mythologica Slavica* 20, 179–203.
- Chamberlin, Eric Russel, 2020 [1986]: *The Emperor Charlemagne*. Leeds: Sapere Books.
- Feystriizer, Joannes Georg, 1993: *Alt-Wenden- oder Ungarn-Ordnungsbüchlein* (ured. Hans-Günther Schmalenberg). Aachen (Veröffentlichungen des Bischöflichen Diözesanarchivs Aachen 45): Einhard.
- Golež Kaučič, Marjetka, 2003: *Ljudsko in umetno – dva obraza ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Golež Kaučič, Marjetka, 2019: Lepa Vida in Kralj Matjaž: Prek arhetipizacije v kanonizacijo. V: Jezernik, Božidar; Slavec Gradišnik, Ingrid (ured.). *Močni, modri in dobri : junaki v slovenski folklori*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zupaničeva knjižnica 48), 98–108.
- Grafenauer, Ivan, 1950–1951: Slovenske ljudske pesmi o Kralju Matjažu. *Slovenski etnograf* 3/4, 189–240.
- Grafenauer, Ivan, 1951: *Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Dela 4).

⁹ Knjižica je bila, po jeziku sodeč, izdana v 17. stoletju.

- Grđina, Igor, 1999: *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Založba Obzorja.
- Grün, Anastasius, 1850: *Volkslieder aus Krain*. Leipzig: Weidmann'sche Buchhandlung.
- Ilešič, Fran, 1907: Ogrski kralj Matija Korvin v slovanski ustni književnosti; Razbor motivov, zvezanih z njegovim imenom. Spisal Zenon Kuzelja. V Levovu 1906. *Ljubljanski zvon* 27/4, 255–256.
- Heer, Friedrich, 1977: *Karl der Grosse und seine Welt*. Wien, München, Zürich: Verlag Fritz Molden.
- Hirschi, Caspar, 2012: *The Origins Of Nationalism. An Alternative History From Ancient Rome To Early Modern Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jerič, Ivan, 2001: *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*. Murska Sobota: Stopinje.
- Jezernik, Božidar, 2019: Kralj Matjaž in transformativna moč domišljije. V: Jezernik, Božidar; Slavec Gradišnik, Ingrid (ured.), *Močni, modri in dobri: junaki v slovenski folklori*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zupaničeva knjižnica 48), 61–88.
- Kaemmel, Otto, 2017 [1877]: *Anfänge deutschen Lebens in Niederösterreich während des 9. Jahrhunderts*. Hergestellt in Europa, US, Kanada, Australien, Japan: Hanse.
- Klobčar, Marija, 2020: *Poslušajte štimo mojo. Potujoči pevci na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Folkloristika 9).
- Klobčar, Marija, 2022: Anton Žakelj med doslednostjo zapisovanja folklornih pesmi in narodnoobrambno odgovornostjo. V: Stanonik Marija (ured.), *Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski in njegov čas*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Razprave 27), 142–168.
- Kočevar, Ferdo, 1868: 'Naše narodne pesmi.' *Slovenski gospodar*, 26. 11., 193–194.
- Kočevar, Vanja, 2022: Romanje slovenske »nacijek« v Porenje kot znamenje etnične kolektivne identitete. V: Kočevar, Vanja (ured.), *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: Slovenski pogledi*. Ljubljana: Založba ZRC, 299–355.
- Kos, Franc, 1882: Slovenci za Karola Velikega. *Ljubljanski zvon*, 2/7: 395–402; 2/8: 460–464; 2/9: 528–534; 2/10: 598–602; 2/11: 554–557.
- Kos, Milko, 1936: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- Kotnik, France, 1923/1924: Drabosnjakove »Bukelce od Matjaža«. *Čas XVIII/IV–V*, 217–232.
- Krojej, Monika, 2014: Narrative Tradition about King Matthias in the Process of Transformation. *Slovensky narodopis / Slovak Ethnology* 62 (2), 244–258.
- Krojej Telban, Monika, 2018: Kralj Matjaž v slovenskem izročilu in kulturni dediščini Črne na Koroškem. V: Simetinger, Tomaž (ured.), *Črna na Koroškem / Schwarzenbach*. Črna na Koroškem: Občina, 46–64.
- Krojej Telban, Monika, 2019: Razvojna pot in percepcija izročil o Kralju Matjažu in Petru Klepcu. V: Jezernik, Božidar; Slavec Gradišnik, Ingrid (ured.), *Močni, modri in dobri: junaki v slovenski folklori*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zupaničeva knjižnica 48), 35–59.
- Kuzelja, Zenon, 1906: Ugors'kij korol' Matvij Korvin v slavjans'kij ustnij slovesnosti. L'vov: Naukovo Tovaristvo im. Ševčenka.
- [Majar, Matija], 1843: Volks-Sagen und Volks-Lieder der kärntn. Slovenen, von den Türken-Kriegen und dem Könige Mathias Korvin. *Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärnten*, II. Abteilung, II. Heft.. I. Leon'schen Buchhandlung, 254–279.
- Kanitz, Felix Philipp, 1868: *Serbien. Historisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1859–1868*. Leipzig: Verlagsbuchhandlung von Hermann Fries.
- Malmenvall, Simon, 2016: Kulturna politika Karla Velikega in srednjeveška latinska književnost. *Primerjalna književnost* 39/3, 59–76.

- Matičetov, Milko, 1958a: Nicolettijevo sporočilo o Tolmincih in Kralju Matjažu. *Slovenski etnograf* 11: 186.
- Matičetov, Milko, 1958b: Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskavanj. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Razprave IV), 101–155.
- Matičetov, Milko, 1970a: Kralj Matjaž rešen iz ječe. Zmaga Kumer idr. (ured.), *Slovenske ljudske pesmi* I., 28–51.
- Matičetov, Milko, 1970b: Godec pred peklom. Zmaga Kumer idr. (ured.), *Slovenske ljudske pesmi* I., 257–283.
- Matičetov Milko, 1991a: Čudna ugibanja, kdo bi bil Kralj Matjaž. *Sodobnost* 39/2, 210–220.
- Matičetov, Milko, 1991b: Zakaj ruvati Matijo Korvina iz našega ustnega izročila (Premišljevanje ob slovaški matjaževski antologiji 1972). *Traditiones* 20, 199–207.
- Mlakar, Anja, 2919: *Skrivnostni tujec in demonski sovražnik. Drugi in drugost v slovenski slovstveni folklori*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Möderdorfer, Vinko. 1946: *Koroške narodne pripovedke*. Celje: Tiskarna družbe sv. Mohorja v Celju.
- Pavičić, Mladen, 2003: Lukács István: A megváltó Mátyás király színeváltozásai a szlovén néphagyományban és szépirodalomban: A világ archetipikus víziója. *Slavistična revija* 51/4, 497–498.
- Podgorc, Valentin, 1901: Gospa sveta (Zgodovinsko-krajepisna črtica). *Dom in svet* 14/1, 29–35, 99–105.
- Pohl, Heinz-Dieter, 2007: Slowenische Namen und Wörter aus Kals in Osttirol. *Jezikoslovni zapiski* 13/1–2, 303–320.
- Ramovš, Mirko, 1975: Romarski vrtec. *Traditiones* 4, 47–78.
- Rutar, Simon, 1879: Kralj Matijaž v slovenskih narodnih pesmih in pripovedkah. *Zvon* 9 (138–139); 10 (148–151); 12 (184–187); 13 (200–202); 14 (214–219).
- Rutar, Simon, 1882: Jedinstvo slovenskih dežel od VII. do XIII. stoletja. *Ljubljanski zvon* 2/1, 26–33.
- Scheinigg, Janez, 1885: O narodnih pesnih koroških Slovencev. *Kres* V, 2, 93–99.
- Scheinigg, Johann, 2018: Miti, povedke in ljudske pesmi Slovencev. V: Monika Kropej Telban; Ingrid Slavec Gradišnik (ured.), *Avstro-ogrska monarhija v besedi in podobi: Slovenci* 2. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 59–77 (Izvirnik: Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Bd. 8, Erstes Heft. Wien 1891).
- Simetinger, Tomaž, 2021: *Zvezdne poti in plesne sledi. Od Platona do romarskega vrtca*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo (Knjižnica Glasnika slovenskega etnološkega društva 55).
- Snoj, Marko. 1997. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SNP I, 1895–1898: *Slovenske narodne pesmi: Zvezek I.* Karel Štrekelj (ured.). Ljubljana: Slovenska matica.
- Stabej, Jože, 1965: *Staro božjepotništvo Slovencev v Porenje*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede (Razprave / Dissertationes 6).
- Strmole, Blaž (prev.), 2013: Einhard, Življenje Karla Velikega. *Studia Latina et Graeca*, XV/1, Ljubljana: Keria, 151–196.
- Stržinar, Ahacij, 1729: *Catholish Kershanskiga Vuka Peissme*. Gradec: bey denen Widmanstätterischen Erben.
- Šavli, Jožko, 1982: Kralj Matjaž in lipa. *Glas Korotana* 8: 40–6.
- Šavli, Jožko, 1987: Naš »ogrski« kralj Matjaž. *Novi list* 38 (1656): 3–8.
- Šavli, Jožko, 1991: Ideologija nad Kraljem Matjažem. *Sodobnost* 39 (5): 548–51.

- Šekli, Matej, 2022: Slovenski knjižni jezik in Slavia Romana, V: Rezoničnik, Lidija; Matej Šekli (ured.), *Slovenski jezik in književnost med kulturami*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 11–23.
- Šmitek, Zmago, 2009: Kralj Matjaž. *Acta Histriae* 17/1–2, 127–140.
- Štih, Peter; Simoniti, Vasko; Vodopivec, Peter, 2008: *Slovenska zgodovina: družba - politika - kultura*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Thenen, Heinrich, 2000 [1658]: *Das Leben des Heiligen Caroli Magni* (ured. Dieter Breuer). Aachen: Shaker (Erzähltexte des Barock).
- Thoemmes, Elisabeth, 1937: *Die Wallfahrten der Ungarn an den Rhein*. Aachen: Johannes Volk (Veröffentlichungen des Bischöflichen Diözesanarchivs Aachen, Band 4).
- Voigt, Vilmos, 2010: King Matthias in Hungarian and European folklore. *Hungarian Studies* 24/2, 273–291.
- Vraz, Stanko, 1839: *Narodne pesni ilirske*. Samozaložba.
- Vuga, Saša, 1973a: Kralj Matjaž, ampak s Kokovega. *Srečanja* 8/41–42, 28–29.
- Vuga, Saša, 1973b: Kokovo. *Sodobnost* 21/8–9, 724–739.
- Vuga, Saša, 1991: Anakolut in ethnographicis (ali spet kralj Matjaž). *Sodobnost* 39/12: 1195–1197.
- Wolfram, Herwig. 1995: *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit*. Wien, München: R. Oldenbourg Verlag.

Spletni viri:

- Denar ... Denar Karls des Großen aus Pavia. Bavarikon. Internet: <https://www.bavarikon.de/object/bav:SMM-DDD-00000B3D00000010?view=meta&lang=en> (10. 3. 2023).
- Ogrski ... Fran, Ogrski. ISFRJ ZRC SAZU. Internet: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=ogrski> (3. 5. 2023).

THE OVERLOOKED HISTORICAL CONTEXT OF FOLK TRADITION RELATED TO KING MATTHIAS

MARIJA KLOBČAR

Singing songs that glorify Hungarian King Matthias is among the oldest Slovenian song practices attested in written sources, and songs about King Matthias (Sln. *kralj Matjaž*) were also among the first subjects of interest in folklore studies. Soon after the first transcriptions were made, the Carinthian priest and folksong collector Matija Majar (pseudonym Ziljski) presented songs about King Matthias in an article, published in German, providing not only their translation but also an interpretation that King Matthias was based on the historical figure of Hungarian King Matthias Corvinus (Majar 1843). In line with the ideas of Illyrianism, the

motifs of Matthias as a hero that defeats the Ottomans symbolically connected the Slovenians with other South Slavic nations; in addition, at the time this article was published, the Slovenians perceived the Hungarians as a nation that, just like them, was fighting for its rights within the monarchy and hence against German culture.

The suspicion that the folk tradition related to King Matthias in fact had nothing to do with the historical figure of Matthias Corvinus already raised doubts among Slovenians in the mid-nineteenth century about the explanations that based the folk character on Matthias Corvinus. A mythological interpretation appeared (Rutar 1879), representing King Matthias as the Sun King saving nature from the forces of winter. In addition, the symbolic meaning of King Matthias was reinforced as part of efforts to promote national identity, and, being viewed as historically the most important, songs about this hero, with motifs of battles against the Ottomans, were featured on the first pages of the collection *Slovenske narodne pesmi* (Slovenian Folksongs).

Despite different views, the Corvinus-based explanation of this character remained entrenched and grew stronger with international comparisons with the material of neighboring nations, especially those in the Balkans. The Slovenian folklore material stood out in terms of its exceptional diversity, representativeness, and ties with the German environment (Kuzelja 1906), whereas international comparisons revealed a surprisingly weak presence of King Matthias's motifs in the Hungarian tradition.

Hence, the Corvinus-based interpretation and the search for different explanations of the origins of King Matthias coexisted in Slovenian folklore studies for over a century and a half. Regardless of folklore specialists' dilemmas, the folk tradition related to King Matthias acquired symbolic dimensions in Slovenian national strivings and various artistic applications, which, together with the folk tradition and its examination, strengthened the role of King Matthias. Due to the generally accepted notion that King Matthias was based on a historical hero older than Matthias Corvinus (Grafenauer 1950–1951; Matičetov 1970; Kumer 1984), efforts to find different explanations also drew attention to other important personalities in Slovenian history, or either kept returning to mythological contexts (Šmitek 2009) or sought an explanation in archetypes (Lukács 2001; Golež Kaučič 2019), while also clarifying various social meanings of this phenomenon in the Slovenian-speaking environment (Kropej Telban 2014, 2019) and the perception of the Other (Dapit 2017; Mlakar 2019).

In comparative European folklore studies, studies of works promoting Corvinus elucidated the background of Matthias Corvinus's role as King Matthias, while also drawing attention to the fact that the issue of "Matthias folklore" predating King Matthias remained open (Voigt 2010).

This study problematizes the Corvinus-based Slovenian interpretations of King Matthias by highlighting the negative memory related to Matthias Corvinus's army in Slovenia and the fact that the Tolmin region, where songs glorifying "Hungarian" King Matthias were first attested, was not under Matthias Corvinus's rule. It also

draws attention to the frequent introductory line in Slovenian songs about King Matthias that contrasts Matthias's crown with the "Hungarian" crown.

This study thus defines the term 'Hungarian' within a historical context. In reference to Slovenians, the term has a double meaning: on their pilgrimages to the Rhine Valley, Slovenians were referred to as 'Hungarians' and sometimes also as 'Viennese'; they were only called 'Slovenians' (or 'Wends') after these pilgrimages were prohibited in 1775. They were also named *Ungern* 'Hungarians' in the seventeenth-century pilgrimage booklet *Alt-Wenthen oder Ungern Ordnungs Büchlein*, where their Slovenian identity is attested by the names of the regions they come from, questions and answers in Slovenian, and prayers in Slovenian. Initially, the most important pilgrimage destination for Slovenians in the Rhine Valley was Aachen, where they also had their own altar and benefice with a priest that spoke Slovenian.

Some attestations of Slovenian pilgrimages to Aachen go back to the period of Charlemagne (Thenen 2000), and so this article elucidates his role among the Slovenians. Based on historiographic research, it outlines Charlemagne's exceptional role as a ruler, politician, military commander, conqueror, and supporter of Christianization, the Church, education, science, and art, as well as the manner in which he ruled—he protected the weak and allowed conquered areas to remain under local administration (Braunfels 1972; Heer 1977; Strmole 2013; Malmenvall 2016). That also applied to the area inhabited by Slovenians. This study also describes the inclusion of Slovenians into the Frankish Kingdom, as part of both Carantania and Lower Pannonia, which was controlled by the Avars. Defeating the Avars was of exceptional importance not only to the Franks, but also the Slovenians, who were finally no longer under their control (Kos F. 1882).

Charlemagne was buried on the day he died, and he was deeply mourned throughout the empire. The opening of his tomb in AD 1000 also generated an exceptional response. Despite the official explanation that he had been buried in the precious Proserpina sarcophagus, certain accounts persisted that he was found sitting on his throne under an arch, wearing his crown and holding his scepter (Braunfels 1972). According to one account, he was also buried in that way (Thenen 2000). Slovenians must have been in contact with this tradition, which can be deduced from the importance of their pilgrimages to Aachen; in addition, the significance of Slovenians at that time is evident from an illustration in the gospel book of Otto III, the ruler that had Charlemagne's tomb opened.

The stories about the opening of Charlemagne's tomb, the imagery of which is reminiscent of the depictions of King Matthias on Slovenian beehive fronts, indicate that it is likely that the character of King Matthias among Slovenians was based on Charlemagne. In this article, this hypothesis relies on the role Charlemagne played among Slovenians, the radical changes to their situation after his death, and the preservation of image of Charlemagne that relied on pilgrimages to Aachen.

The hypothesis also relies on folk narratives that, by thematizing God, preserve the memory of Christianization, folk tales about King Matthias sleeping inside

a mountain, waiting to gather his army and come to the people's aid in time of their greatest need, and stories about his visitors and treasures. Among the songs, the role closest to that of Charlemagne can be found in the song type about a musician before hell, where King David or King Matthias appears in the role of the musician: in the spirit of the Carolingian Renaissance, Charlemagne was portrayed as King David as a tie between Antiquity and the revival of its values. On their pilgrimages to the Rhine Valley, Slovenians also presented this portrayal with a special dance "following the example of King David," which is also attested by the pilgrimage booklet mentioned above.

The Slovenian term *Kralj Matjaž* 'King Matthias' may also be derived from Charlemagne's Latin name, *Karolus Magnus*: as in most languages between the Baltic Sea and the Balkans, his first name became the general word for 'king', and, through linguistic transformation, the adjective *Magnus* 'Great' may have turned into *Matjaž* or, in some places, *Matija* 'Matthias'. At the same time, his figure is associated with former symbols of Slovenian identity, which during Charlemagne's reign were expressed through the ducal throne as well as through personalities that promoted this image.

The assumption that Charlemagne could have formed the primary basis for the character of King Matthias does not mean that Slovenians adopted this tradition from the Germans, but that for centuries they had been part of the same environment, which they also marked through their own creativity. After Charlemagne's death, that environment took away social power not only from the Slovenians, but also the Franks themselves (Heer 1977). At the same time, these issues draw attention to the importance of a complex examination of not only identifications, but also ethnonyms—especially ones for which the social memory has faded: with the terminological vagueness of the ethnonym 'Hungarian', the pilgrimage booklet that governed the Slovenian pilgrimages to the Rhine Valley—and also indirectly expressed the ties with Charlemagne—was published as part of the Hungarian tradition after the fall of the Iron Curtain (Feysrizer 1993).